

Старасціна Ганна Міхайлаўна

Магілёўскі дзяржаўны ўніверсітэт імя А.А. Куляшова
(г. Магілёў, Беларусь)
starostina@msu.by

**ЛАКУНАРНАСЦЬ ЛЕКСЕМЫ ДУША
АДНОСНА НЯМЕЦКАЙ МОВЫ
(на матэрыяле рамана Івана Мележа “Людзі на балоце”
і яго перакладу на нямецкую мову)**

У артыкуле разглядаецца з’ява лакунарнасці лексемы *душа* адносна нямецкай мовы. Разглядаюцца ўстойлівыя і няўстойлівыя словазлучэнні з кампанентам “душа”, вылучаныя з рамана Івана Мележа “Людзі на балоце”, і іх карэляцыі ў нямецкай мове.

Ключавыя словы: пераклад, эквівалентнасць, лакунарная адзінка, лакуна, карэляцыя

The article analyzes lacunarity of the word *soul* with regard to the German language. In the basis of research work is an actual material, which was extracted from the novel written by I. Melesh «People of the Marsh» and its translation to the German language.

Keywords: translation, equivalence, lacunar unit, lacuna, correlate

Перадача вербальнымі сродкамі міжмоўных лакун з’яўляецца адной з актуальных праблем сучаснай тэорыі і практыкі перакладу мастацкіх тэкстаў [2], [3], [4], у тым ліку і перакладаў твораў Івана Мележа на нямецкую мову [5], [6], [7].

Лексема *душа*, як сэнсаўтваральны кампанент шматлікіх устойлівых і няўстойлівых словазлучэнняў, адлюстроўвае не толькі ўнутраны, псіхічны стан чалавека, але і светапогляд хрысціяніна. З рэлігійнага пункту гледжаньня, душа звязвае чалавека з найвышэйшым духоўным пачаткам [1, с. 125].

Уяўленні нашых продкаў пра душу знайшлі адпостраванне ў моўнай карціне свету беларусаў. Разам з гэтым, канцэпт *душа* з'яўляецца адным з дамінантных канцэптаў у індывідуальна-аўтарскай карціне свету І. Мележа, што пацвярджаецца высокай частотнасцю ўжывання лексемы *душа* ў рамане “Людзі на балоце” (113 словаўжыванняў).

Пры аналізе фактычнага матэрыялу было ўстаноўлена, што беларускамоўныя ўстойлівыя і няўстойлівыя словазлучэнні з кампанентам *душа* маюць выразную нацыянальную семантыку і ў шматлікіх выпадках аказваюцца лакунарнымі адносна нямецкай мовы [8, с. 87]. Адною з прычын лакунарнасці з'яўляецца іх вобразна-сітуацыйная матываванасць, звязаная са светабачаннем беларусаў [9, с. 144].

Іван Мележ, абапіраючыся на замацаваныя ў свядомасці носьбітаў мовы веды пра душу, стварае ўнікальныя метафарычныя вобразы, дзе душа – гэта:

1) **персаніфікаваны суб'ект**, які можа выконваць розныя дзеянні (адгукання, жыць паходамі, заходзіцца, не трываць глупства, ззяць, балець і інш.) і мець пэўныя характарыстыкі (скрытная, анямелая, устрывожаная, лёгкая, залатая душа), напр.: *Шабета пільна зірнуў на яго, як бы вывучаючы. Але з таго, як Васіль трымаў сябе цяпер, цяжка было вывесці што-небудзь пэўнае, такая скрытная была ў гэты момант душа яго.* // *Schabeta musterte ihn prüfend, als wollte er durch ihn hindurchschauen. Aber aus Wassils Verhalten ließen sich schwerlich bestimmte Schlüsse ziehen;*

2) **аб'ект, на які накіравана дзеянне**, паколькі нашы продкі верылі, што душа матэрыялізаваная, таму на яе можна аказваць непасрэднае маральнае ці фізічнае ўздзеянне [1, с. 125]; душу можна зацягнуць у балота, узяць сабе, вярэдзіць, (не) крапаць, падбалдзёраваць, тачыць, сіценуць, суцішыць, напр.: – *Не дзержыць... Кеб не дзяржаю!.. – Ён сказаў задуменна, загадкаю: – Балото як возьме ногу, зассе, зацягне ўсяго. Душу зацягне...* // „*Keiner hält mich... Wenn mich keiner hielte!*“ *Versonnen sagte er: „Wenn der Sumpf einen erst am Bein hat, dann saugt er einen ganz auf Die Seele saugt er einem auf“*;

3) **ёмішча**, як вядліма, душа можа нечым напаўняцца, напр.: *Міканор як бы і не заўважаў гэтага холоду – душа была поўная клопату: дарога ўвесь час запыняла, ашуквала.* // *Aber das machte ihm nichts aus, er war vollauf damit beschäftigt, auf die Tücken des Weges zu achten;*

4) **месца, памяшканне**, паколькі, паводле народных уяўленняў, душа мае пэўную лакалізацыю (на шыі пад кадыком, у грудзях, у пятках); у душу можна зазірнуць, упаўзіць, улезці, увайсці, загаіцца, з душы можна нешта выкінуць напр.: *Як рашыў, так і зрабіў – выкінуў з душы, з памяці, нібы і не ведаў ніколі такой...* // *Gedacht, getan. Er verbannte sie aus seinem Herzen, aus seinem Gedächtnis, als hätte er sie nie gekannt.*

Як паказваюць прыклады, пераважная большасць словазлучэнняў з кампанентам *душа* з'яўляюцца вобразнымі. У аснове фарміравання іх значэння ляжыць унутраная форма, якая ўяўляе сабой вобраз сітуацыі рэальнага свету,

адлюстраваны ў моўнай карціне свету [10, с. 72]. Аднак у адносінах да чалавека лексема душа можа выяўляць і **квантытатыўнае значэнне**, напр.: *Праўда, на другім баку, дзе віднеліся на выспе алеішніцкія стрэхі, таксама не было ні душы. // Aber auch auf der anderen Seite, wo sich auf der Anhöhe die Dächer von Aleschniki abzeichneten, war keine Menschenseele zu sehen.*

У выніку статыстычнай апрацоўкі фактычнага матэрыялу пры дапамозе праграм аўтаматычнай апрацоўкі тэксту была выяўлена карэлятыўная залежнасць паміж лексмай душа ў беларускай мове і лексмай die Seele у нямецкай мове. Было ўстаноўлена, што 113 беларускамоўным адзінкам адпавядае толькі 15 нямецкамоўных. Працэнт карэляцыі складае 13,5 %, што дазваляе разглядаць лексему душа як лакунарную адзінку. Лакунарнасць лексемы душа выяўляецца як на лексічным, так і на фразеалагічным узроўні.

Было ўстаноўлена, што ў 26 выпадках карэлятам беларускамоўнай лексемы душа становіцца лексема das Herz ('сэрца'). Найчасцей карэлятыўная залежнасць "душа – das Herz" назіраецца пры вызначэнні эмацыянальнага стану чалавека:

1) **душа – суб'ект**, напр.: *Усё ж халаднаваты, нейкі асабліва свежы пах салома з гумна, зычны рыт паслухмяных гугменных варот не прайшлі міма ўвагі, устрывозсаная душа адгукнулася на гэтыя родныя праявы ціхай, затоненай радасці. // Aber der kühle, seltsam frische Geruch des Strohs und das laute Quietschen des gehorsamen Scheunentors ermunterten ihn, und sein banges Herz antwortete darauf mit stiller, verborgener Freude;*

2) **душа – аб'ект**, напр.: *«І ўся яна – як вішня! Як кветка з вішні!..» – падумаў Чарнушка, чуючы, што душы сціснула вялікая журба. // Sie ist wie eine Kirsche! Wie eine Kirschblüte, dachte Tscharnuschka und fühlte, wie ihm Trauer das Herz abschnürte;*

3) **душа – месца**, напр.: *Ці хадзіў, ці стаяў каля ганка, ці ляжаў у хаце, злыя думкі, не зваясачы ні на што, лезлі ў душу, тачылі: «Жонка будзе!.. Карчова жонка!..» // Ob er im Hof umherirrte, auf der Vortreppe stand oder im Bett lag, von allen Seiten krochen böse Gedanken in sein Herz und bohrten: Sie wird Jauchims Frau... Sie wird Jauchims Frau!*

У 20 выпадках карэлятамі назоўніка "душа" з'яўляюцца блізкія паводле семантыкі дзеясловы (*gefallen, bedrücken, leiden, fühlen, quellen* і інш.):

1) **душа – аб'ект**, напр.: *Што б ні ўспамінаў, разам з усім, ні на момант не прападаючы, жыла ў ім, цешыла і вярэдзіла душы турбота пра зямлю. // Sorge um das Land ließ ihn keinen Augenblick los, sie tröstete und quälte ihn ununterbrochen;*

2) **душа – месца**, напр.: *«Не пуцяць», – рашыў ён, вяртаючыся. З маленства прызвычаны да крыўды, да злога, ён знарок рыхтаваў сябе на горшае, трымаў у душы недавер'е да таго, што можа адбыцца жаданае. // Sie lassen mich nicht raus, sagte er sich, als er in seine Zelle zurückkehrte. Seit frühester Kindheit an Unrecht und Übel gewöhnt, machte er sich auf das Schlimmste gefaßt und glaubte nicht, daß sich sein Herzenswunsch erfüllen könnte;*

3) **душа – ёмішча**, напр.: *Душу поўніла святочная радасць: вось ён, той даўно чаканы дзень!* // *Andächtige Freude stieg in ihm auf: Endlich war der lang ersehnte Tag da!*

У тых выпадках, калі лексема *душа* ужываецца са значэннем *месца*, яе карэлятам, акрамя названых, можа выступаць лесічная адзінка *das Innere* (“унутраня частка, сярэдзіна”), напр.: *Так і стаяла маўклівая, і толькі вочы, нацярожаныя, чулыя, павільгатнелыя, поўныя вялікага шкадавання, казалі, што робіцца ў яе душы.* // *Eine Zeitlang stand sie schweigend da, und nur ihre feuchten, sorgenvollen Augen verrieten, was in ihrem Innern vor sich ging.*

Пастаянная карэлятыўная залежнасць “душа – die Menschenseele” назраецца толькі ў тых выпадках, калі лексема *душа* мае семантычную прыкмету *чалавек* (колькасная характарыстыка), напр.: *Хоць бы душа на прыгуменнях.* // *In den Scheuten war keine Menschenseele, «Знае усё! Думаў – ні адной душы невядома. Як дрыгвой зацягнула, думаў. Аж – на табе, знаоць! І хто – упаўнаважаны, ГПУ, лічы!..» // Ich dachte, keine Menschenseele ahnt was davon, dachte, das wäre vergessen, im Moor untergegangen. Und nun wissen sie's doch! Und wer? Der Bevollmächtigte, die GPU!*

У выпіку даследавання былі вызначаны найбольш тыповыя карэляты беларускамоўнай адзінкі *душа* ў нямецкай мове. Не разглядаліся выпадкі, калі словазлучэнні з кампанентам *душа* перакладаліся апісальна, ці названы кампанент наогул апускаўся і сэнс сказа перадаваўся іншымі сродкамі. Выбар карэлята залежыць ад семантыкі кампанента *душа* ў складзе ўстойлівых і няўстойлівых словазлучэнняў.

Літаратура

1. Дзядова, А. С. Чалавек у люстэрку беларускай фразеалогіі і парэміялогіі : манаграфія / А. С. Дзядова. – Віцебск : ВДУ імя П. М. Машэрава, 2013. – 161 с.
2. Старасціна, Г. М. Спецыфіка мастацкага перакладу: лінгвістычны і экстралінгвістычны аспекты // Веснік ПДУ Серыя А. Гуманітарныя навукі. – 2017. – № 10. – С. 132–135.
3. Старасціна, Г. М. Мастацкі пераклад: лінгвістычны аспект : дапам. / Г. М. Старасціна. – Магілёў : МДУ імя А. А. Куляшова, 2009. – 76 с.
4. Старасціна, Г. М. Праблема перакладальнасці і эквівалентнасці ў тэорыі перакладу / Г. М. Старасціна // Актуальныя праблемы філалогіі і метадыкі выкладання філалагічных дысцыплін : зб. навук. арт. / пад рэд. А. М. Макарэвіча. – Магілёў : МДУ імя А. А. Куляшова, 2015. – С. 264–267.
5. Старасціна, Г. М. Беларуская безэквівалентная лексіка і лакуны ў дачыненні да нямецкай мовы (на матэрыяле раманаў І. Мележа “Людзі на балоце”, “Завеі, снежань”) / Г. М. Старасціна // Веснік ГрДУ імя Я. Купалы. Серыя 3. Філалогія. Педагогіка. – 2007. – № 4. – С. 22–25.
6. Старасціна, Г. М. Функцыянальна-стылістычныя лакунарныя адзінкі ў рамане Івана Мележа “Людзі на балоце” і асаблівасці іх элімінацыі ў перакладзе на нямецкую мову / Г. М. Старасціна // Романовские чтения – 13 : сборник статей Международной научной конференции, посвященной 105-летию Могилевского государственного университета имени А. А. Кулешова, 25–26 октября 2018 г., Могилев / под общ. ред. А. С. Мельниковой. – Могилев : МГУ имени А. А. Кулешова, 2019. – С. 140–141.

7. Старасціна, Г. М. Абсалютныя этнаграфічныя лакуны ў беларускай і нямецкай мовах (на матэрыяле раманаў з “Палескай хронікі” І. Мележа) / Г. М. Старасціна // Язык и межкультурные коммуникации : сб. науч. ст., Минск, 25-28 апреля 2007 года / БГПУ; редкол. : В. Д. Стариченок [и др.]. – Минск, 2007. – С. 230–232.

8. Старасціна, Г. М. Фразеалагізмы з кампанентам душа ў аспекце лакунарнасці (на матэрыяле рамана Івана Мележа “Людзі на балоце” і яго перакладу на нямецкую мову) / Г. М. Старасціна // Теоретические и практические предпосылки подготовки полилингвальных специалистов в вузе : материалы IV Междунар. науч.-практ. онлайн-семинара (вебинара), г. Могилев, 30 марта 2018 г. – Могилев : МГУ им. А. А. Кулешова, 2018. – С. 87–90.

9. Старасціна, Г. М. Вобразныя лакунарныя адзінкі ў раманах Івана Мележа “Людзі на балоце”, “Завеі, снежань” і асаблівасці іх элімінацыі ў перакладзе на нямецкую мову / Г. М. Старасціна // На перекрестке культур: единство языка, литературы и образования – 1 : сб. науч. ст. / под ред. А. К. Шевцовой. – Могилев : МГУ им. А. А. Кулешова, 2019. – С. 144–147.

10. Старасціна, Г. М. Этнакультурныя лакунарныя адзінкі ў раманах Івана Мележа «Людзі на балоце», «Завеі, снежань» і іх карэляты ў нямецкай мове / Г. М. Старасціна // Итоги научных исследований ученых МГУ имени А. А. Кулешова 2018 г. : материалы науч.-метод. конф., 25 января – 7 февраля 2019 г. / под ред. Е. К. Сычовой. – Могилев : МГУ имени А. А. Кулешова, 2019. – С. 72–73.